

«Γιατί βαθιά μου δόξασα»: Ἡ ρητορική στήν ὑπηρεσία τοῦ λυρισμοῦ

Γιατί βαθιά μου δόξασα καί πίστεψα τῇ γῆ
καί στή φυγή δέν ἄπλωσα τά μυστικά φτερά μου,
μά ὀλάκερον ἐρίζωσα τό νοῦ μου στή σιγή,
νά πού καί πάλι ἀναπηδᾷ στή δίψα μου ἡ πηγῆ,
πηγῆ ζωῆς, χορευτική πηγῆ, πηγῆ χαρά μου...

Γιατί ποτέ δέ λόγιασα τό πότε καί τό πῶς,
μά ἐβύθισα τῇ σκέψῃ μου μέσα στήν πᾶσαν ὥρα,
σά μέσα της νά κρύβονταν ὁ ἀμέτρητος σκοπός,
νά τώρα πού, ἡ καλοκαιριά τριγύρα μου εἶτε μπόρα,
λάμπ' ἡ στιγμή ὀλοστρόγγυλη στό νοῦ μου σάν ὀπώρα,
βρέχει ἀπ' τά βάθη τ' οὐρανοῦ καί μέσα μου ὁ καρπός!...

Γιατί δέν εἶπα: «Ἐδῶ ἡ ζωὴ ἀρχίζει, ἐδῶ τελειώνει...»
μά «Ἄν εἶν' ἡ μέρα βροχερή, σέρνει πιό πλούσιο φῶς...
μά κι ὁ σεισμός βαθύτερη τῇ χτίση θεμελιώνει,
τί ὁ ζωντανός παλμός τῆς γῆς πού πλάθει εἶναι κρυφός...»
νά πού, ὅ,τι στάθῃ ἐφήμερο, σά σύγνεφο ἀναλιώνει,
νά πού κι ὁ μέγας Θάνατος μοῦ γίνηκε ἀδερφός!...

Ἡ περίοδος 1935-1938 ὑπῆρξε μιά ἀπό τίς γονιμότερες τῆς ζωῆς τοῦ Σικελιανοῦ. Μετά τήν πενιχρή σέ ποιητική παραγωγή «δελφική» δεκαετία τοῦ '20, οἱ δημιουργικοί ρυθμοί τοῦ ποιητῆ ἄρχισαν νά ἐπιταχύνονται μέ γεωμετρική, θά λέγαμε, πρόοδο, θυμίζοντας τήν ποιητική πλησμονή τῶν χρόνων 1914-1919.¹ Σέ ἀντίθεση ὅμως μέ

¹ Ἡ Ἀθηνᾶ Βογιατζόγλου γεννήθηκε τό 1966 στήν Ἀθήνα. Ἀπό τίς Πανεπιστημακές Ἐκδόσεις Κρήτης (1999) κυκλοφορεῖ τό βιβλίο της: Ἡ Μεγάλῃ Ἰδέα τοῦ λυρισμοῦ. Μελέτη τοῦ Προλόγου στή Ζωή τοῦ Σικελιανοῦ.

Εὐχαριστῶ τούς φίλους Νάσο Βαγενᾶ καί Εὐριπίδη Γαραντούδη γιά τίς χρήσιμες παρατηρήσεις τους.

¹ Κατά τή διάρκεια τῆς περιόδου αὐτῆς γράφτηκαν οἱ τέσσερις πρῶτες Συνειδήσεις,

τά ποιήματα τῆς νεότητάς του, ἐκεῖνα πού ἀκολούθησαν τῆ διάψευση τῆς Δελφικῆς Ἰδέας διακρίνονται ἀπό μεγαλύτερη δραματικότητα, χαμηλότερους τόνους, ἐντονότερη μεταφυσική διάθεση καί πλουσιότερη κλίμακα συναισθημάτων. Τὴν ὄψιμη αὐτῆ ἀνθήση τῆς σικελιανικῆς ἔμπνευσης καθόρισαν σέ μεγάλο βαθμό ἡ πικρία γιά τὸ ναυάγιο τῆς πολύμοχθης Δελφικῆς Προσπάθειας καί ὁ σταδιακός κλονισμός τῆς ὑγείας τοῦ ποιητῆ. Σέ ἐπιστολές του ἀπό τὸ 1935 καί ἔξῃς ὁ Σικελιανός ἐξομολογεῖται συχνά τὴν ἀπογοήτευση, τὸν πόνο, ἀκόμη καί τὴ μελαγχολία του² γιά τὴ δυσαρμονία τῆς πνευματικῆς καί κοινωνικῆς ἀθηναϊκῆς πραγματικότητας μέ τὰ ὀράματά του, ἐνῶ κάνει λόγο καί γιά συμπτώματα ὑπερκόπωσης, ἐλνοσίας καί ὑψηλῆς πίεσης, πού τὸν ὀδήγησαν στό πρῶτο του καρδιακό ἐπεισόδιο, τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1937. Παράλληλα ὅμως μέ τὰ σημάδια τῆς ψυχικῆς καί σωματικῆς κόπωσης, οἱ ἐπιστολές αὐτές (ὅπως καί τὰ ποιήματα τῆς ἴδιας περιόδου) φέρουν ἴχνη μιᾶς ἀποκαλυπτικῆς βίωσης τοῦ μυστηρίου τῆς ὑπαρξῆς καί μιᾶς ὄλο καί βαθύτερης συμφιλίωσης μέ τὴ φθορά καί τὴ θάνατο. «Ἴσως γιατί ἔφτασα στό ἔσχατο ὄριο τῆς ἐμπειρίας καί τοῦ πόνου —μιᾶ ἀκατάβλητη ἐλπίδα μ' ἐμψυχώνει— καί ὅπως ποτέ ὡς τώρα, ὀλόκληρο»,³ ἐξομολογεῖται ὁ ποιητῆς στὸν φίλο καί μελετητῆ τοῦ ἔργου του Θεόδωρο Εὐδὴ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1936, ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία γράφει τὸ ποίημα «Φθινόπωρο 1936», τὸ ὁποῖο, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Τάκης Δημόπουλος, «ἀναδίνει τὸν πρῶτο καθαρά προσωπικό τόνο τραγικότητας» στό ἔργο του.⁴ Λίγους μῆνες μετά, τὸν Αὐγούστο τοῦ 1937, ὁ Σικελιανός συνθέτει τὸ «Γιατί βαθιά μου δόξασα».⁵

Ἄν εἶχε γραφεῖ ἀπὸ ἓναν λιγότερο ἰσχυρό ποιητῆ, ὁ τελευταῖος

¹ Ἡ Μήτηρ Θεοῦ, μεγάλο μέρος τοῦ Πάσχα τῶν Ἑλλήνων καί τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἔξοχα ποιήματα τῶν Στίχων.

² Γιά τὴν «ὀλιγοδευτερόλεπτη μελαγχολία» τοῦ ποιητῆ βλ. Ἀγγελου Σικελιανοῦ *Γράμματα*, τόμ. Β' (1931-1951), ἐπιμ. Κώστας Μπουρναζάκης, Ἰκαρος, Ἀθήνα 2000, σ. 196-198.

³ Στό ἴδιο, σ. 211.

⁴ Τάκης Δημόπουλος, Ἀγγελος Σικελιανός. Ὁ ποιητῆς καί Μύστης, τόμ. Β' (23 μονογραφίες), Ἐλευθέρη Σκέψις, Ἀθήνα 1998, σ. 110.

⁵ Τὸ ποίημα δημοσιεύτηκε μέ μικρές ἀλλά κρίσιμες παραλλαγές, λίγους μῆνες ἔργότερα, στό περιοδικό *Τὸ Νέον Κράτος* (τχ. 5, Ἰανουάριος 1938, σ. 212), ἐνῶ στὸν πρῶτο τόμο τοῦ *Λυρικοῦ Βίου*, τὸ 1946, πῆρε τὴν ὀριστικὴ του μορφή, μέ τὴν αἰφάρεση, ἐκτός τῶν ἄλλων, καί ἐνός ὀλόκληρου στίχου ἀπὸ τὴν ἀρχική μορφή.

στίχος τοῦ ποιήματος («νά πού κι ὁ μέγας Θάνατος μοῦ γίνηκε ἀδερφός!...») θά ἤχοῦσε πομπώδης, ἴσως καί κωμικός. Στό πλαίσιο τοῦ σικελιανικοῦ ποιήματος ὅμως ἀκούγεται ἀπόλυτα φυσικός,⁶ καθώς ἔρχεται ὡς μιά ὀργανική, σχεδόν ἀναμενόμενη κορύφωση τῶν στίχων πού ἔχουν προηγηθεῖ. Ὅπως μάλιστα συμβαίνει συνήθως μέ τούς πολύ καλούς στίχους, ὅ,τι ἐξαγγέλλεται ἐδῶ φαίνεται νά εἶναι συνεπές ὄχι μόνο μέ τήν ἐντός ἀλλά καί μέ τήν ἐκτός κειμένου πραγματικότητα: λίγες μέρες μετά τή συγγραφή τοῦ ποιήματος, ὁ Σικελιανός ὑπέστη, ὅπως εἶπαμε, σοβαρό καρδιακό ἐπεισόδιο, τό ὁποῖο, ὅπως ἀφηγεῖται σέ ἐπιστολή του πρὸς ἄγνωστο ἀποδέκτη, βίωσε ὡς μιά λυτρωτική προσπάθεια τῆς ἴδιας του τῆς καρδιάς νά «ἐκπορθῆσει, σιωπηλή καί μόνη, τό Ἄναπόδραστο», ὀλοκληρώνοντας ἔτσι τήν κυκλική πορεία τῆς καί φτάνοντας σέ αὐτό πού ὁ ποιητής ἀποκαλεῖ «Τέρμα-κέντρο».⁷

* * *

Πέρα ἀπό κατάθεση ἑνός ὑπαρξιακοῦ βιώματος ὅμως, τό «Γιατί βαθιά μου δόξασα» εἶναι καί ἓνα βιοθεωρητικό καί κοσμοθεωρητικό μανιφέστο πού διατρανώνει τήν ὀργανική σχέση, στήν περίπτωση τοῦ Σικελιανοῦ, βίου καί λυρισμοῦ. Δεδομένου ὅτι τό ποίημα γράφτηκε τό 1937, ὅταν ὁ Σικελιανός σχεδίαζε τήν ἔκδοση τῶν ποιητικῶν Ἄπαντων του (ἢ ὁποῖα ἔμελλε, παρ' ὅλα αὐτά, νά καθυστερήσει ἐννέα ὀλόκληρα χρόνια), θά μπορούσε νά ἐκληφθεῖ ὡς ἀπόλογος τοῦ ὡς τότε λυρικοῦ βίου του, συμπληρωματικός, ἀπό τήν ἄποψη αὐτή, τοῦ ἀπολογιστικοῦ «Προλόγου» στό ποιητικό ἔργο του, ὁ ὁποῖος γράφτηκε τήν ἴδια ἐποχή. Καί στά δύο αὐτά κείμενα, ὅπως καί στή σημαντική ὁμιλία «Ἡ φύση καί ἡ ἀποστολή τοῦ λυρισμοῦ», πού ἔγινε στόν Βόλο τό 1938, ὁ μεσήλικας Σικελιανός ἐπιχειρεῖ νά προσδιορίσει, μέσα ἀπό τήν ἐμβάθυνση στή δική του ὑπαρξιακή περιπέτεια, τό νόημα καί τήν ἀξία ἑνός λυρικοῦ βίου. Ὅπως θά δοῦμε, τό «Γιατί βαθιά μου δόξασα» ικανοποιεῖ τό αἶτημα πού θέτει ὁ Σικελιανός τόσο στόν «Πρόλογο» ὅσο καί στήν ὁμιλία του, «μιας βαθύτατης

⁶ Βλ. Διονύσης Καψάλης, *Τά μέτρα καί τά σταθμά*, Ἄγρα, Ἀθήνα 1998, σ. 98-99.

⁷ Βλ. Ἀγγελου Σικελιανοῦ, *Γράμματα*, τόμ. Β', ὅ.π., σ. 232-233.

καί πλείας φιλοσοφικῆς αὐτοσκόπησης τῶν ἰδίων δημιουργικῶν πηγῶν κι ἐπιταγῶν τοῦ Λυρισμοῦ».⁸

Τό ποίημα αὐτό ἀποτελεῖ μιά μοναδικότητα στό πλαίσιο τοῦ Λυρικοῦ Βίου, τόσο λόγω τοῦ διανοητικοῦ λυρισμοῦ του⁹ (ὁ ὁποῖος οἰκοδομεῖται χωρίς τή γνώριμη, στόν Σικελιανό, συνδρομή τῆς εἰκονοποιίας) ὅσο καί λόγω τῆς ἰδιότυπης συντακτικῆς, μορφικῆς, μετρικῆς καί γενικότερα ρητορικῆς του ὀργάνωσης. Ἡ ἀμεσότερα ἀντιληπτή πρωτοτυπία του ἔγκειται στήν ἐμφατική καί συντακτικά ἀσυνήθιστη χρήση τοῦ αἰτιολογικοῦ συνδέσμου «γιατί» (=ἐπειδή), μέ τόν ὁποῖο ξεκινάει ὄχι μόνο ὁλόκληρο τό ποίημα (ξεκίνημα-ἀπαξ στόν Λυρικό Βίον) ἀλλά καί καθεμία ἀπό τίς τρεῖς στροφές του, καθώς καί ὁ τίτλος του. Ὁ πρωταγωνιστικός αὐτός ρόλος τοῦ αἰτιολογικοῦ «γιατί» παρουσιάζει ἐνδιαφέρον, ἰδιαίτερα ἂν σκεφτεῖ κανεῖς ὅτι στήν ἐντονότατα ὑποτακτική ποίηση τοῦ Σικελιανοῦ οἱ αἰτιολογικές προτάσεις ἀποτελοῦν, σύμφωνα μέ τίς μετρήσεις μου, μιά πολύ μικρή μειοψηφία. Ἐξάλλου, τίς λίγες φορές πού ὁ Σικελιανός χρησιμοποιεῖ μιά αἰτιολογική πρόταση τήν τοποθετεῖ, ὡς εἴθισται, μετά τήν κύρια, πράγμα που δέν συμβαίνει στό ποίημα τό ὁποῖο μᾶς ἀπασχολεῖ, ὅπου ἡ σειρά ἀντιστρέφεται: ἐδῶ, κάθε στροφή ἀνοίγει μέ μιά ἐκτενή αἰτιολογική πρόταση, ἐνῶ ἀκολουθεῖ, εἰσαγόμενη μέ τό δεικτικό «νά πού», ἡ κύρια, μέ τήν ὁποία ἡ στροφή κλείνει. Τή διάταξη αὐτή τῶν προτάσεων καθιστᾷ ἀναγκαία ἡ χρονική τους ἀλληλουχία, καθώς οἱ μὲν αἰτιολογικές ἀφοροῦν τόν ἀπολογιστικό ἀόριστο, οἱ δέ κύριες τόν εὐφορικό ἐνεστώτα, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται ὡς τό εὐτυχές ἀποτέλεσμα τῆς ἕως τότε στάσης ζωῆς τοῦ ποιητῆ. Δεδομένου ὅμως ὅτι οἱ αἰτιολογικές προτάσεις ὄχι μόνο προηγοῦνται τῶν κύριων ἀλλά καί ὑπερτεροῦν σέ ἀριθμό στίχων (σέ καθεμία τους, μάλιστα, ὑποτάσσεται μιά ἐναντιωματική πρόταση, πού εἰσάγεται μέ τό μόριο «μά»), θά λέγαμε ὅτι ἐν τέλει ἀπορροφοῦν ὁλόκληρο τό ποίημα, τό ὁποῖο σέ μιά πρώτη ἀνάγνωση δίνει τήν ἐντύπωση μιᾶς σχινοτενοῦς, ἀποφασιστικῆς ἀπάντησης στό νοερό ἐρώτημα «γιατί καταφάσκω στή ζωή». Καθοριστικό ρόλο στή δημιουργία αὐτῆς τῆς ἐντύπωσης παίζει καί ὁ ἰδιόρρυθμος τίτλος τοῦ ποιήματος, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖται, γιά

⁸ Βλ. Ἄγγελου Σικελιανοῦ, *Λυρικός Βίος*, τόμ. Α', ἐπιμ. Γ. Π. Σαββίδης, Ἰκαρος, Ἀθήνα 1965, σ. 62.

⁹ Βλ. Τάκης Δημόπουλος, ὁ.π., σ. 176.

μοναδική φορά στον *Λυρικό Βίο*, από μίαν αιτιολογική πρόταση. ΄Ασυνόδευτη όπως είναι από μιά κύρια, ή δευτερεύουσα αυτή πρόταση αυτόνομοείται συντακτικά, μέ αποτέλεσμα ή συνδετική λειτουργία του «γιατί» νά ακυρώνεται.

Δέν θά ήταν, νομίζω, υπερβολικό νά υποστηρίξει κανείς ότι ή συντακτική στρατηγική του Σικελιανού στό ποίημα έχει ως αποτέλεσμα νά μετατρέπονται ανεπαίσθητα οι αιτιολογικές προτάσεις σέ κύριες καί νά αποδυναμώνεται ή λογοκρατική λειτουργία τους, ή όποία δέν θά μπορούσε παρά νά άπωθει έναν όρκισμένο έχθρό του ντετερμινισμού, όπως ό Σικελιανός.¹⁰ Αυτό τό τετραπλό «γιατί», έντέλει, πού περιβάλλει τό «Γιατί βαθιά μου δόξασα», κάθε άλλο παρά ύπηρετεί μιά αιτιοκρατική λογική. Θά λέγαμε μάλλον ότι μέ τήν τελετουργική επανάληψή του λειτουργεί ως φορέας τής «ιερατικής βούλησης» του σικελιανικού λυρισμού.¹¹ ΄Η ποιητική σύνταξη του «Γιατί βαθιά μου δόξασα» («ποιητική», δεδομένου ότι αποκλίνει από εκείνην του προφορικού λόγου) έμπίπτει στην κατηγορία πού ό όξυδερκής μελετητής τής ποιητικής σύνταξης Ντόναλντ Ντέιβι (Donald Davie) άποκαλεί «ύποκειμενική σύνταξη», ή όποία τέρπει τόν αναγνώστη χάρη στην πιστότητα μέ τήν όποία άπεικονίζει τή «μορφή τής σκέψης» του ποιητή.¹²

΄Ολόκληρο τό «Γιατί βαθιά μου δόξασα» είναι ένας άξιωματικός, θά λέγαμε, όρισμός του λυρισμού. ΄Επιχειρώντας, τό 1938, νά όρίσει αυτό πού άποκαλεί «γνήσια ποιητική έμπειρία», ό Σικελιανός έξηγεϊ ότι ή έμπειρία αυτή δέν πρέπει νά δανείζεται τούς νόμους της

από καμιά δογματική ή λογικευτική έξήγηση του κόσμου [...] αλλά [...] νά τούς άντλεί από μιά άμεση καί όργανική ένατένιση του σέ άδιάκοπη ένέργεια βρισκόμενου μέσα κι έξω μας Μυστηρίου...¹³

Αυτήν ακριβώς τήν «άμεση καί όργανική ένατένιση» —ή, ακριβέστερα στην περίπτωση μας, βίωση— του «μέσα κι έξω μας Μυστηρίου»

¹⁰ Στο σημείο αυτό θά άξιζε νά σημειωθεί ότι, όπως είχε τήν καλοσύνη νά μου έπιστημάνει ό κ. Τριαντάφυλλος Σικλαβενίτης, ό ίδιος ό Σικελιανός, στην ήχογραφημένη άπαγγελία του του ποιήματος αυτού, δέν τονίζει καθόλου τά εισαγωγικά αυτά «γιατί».

¹¹ Διονύσης Καψάλης, ό.π., σ. 102.

¹² Βλ. Donald Davie, *Articulate Energy. An Inquiry into the Syntax of English Poetry*, Λονδίνο 1955, σ. 68-76: 68. Οι ύπόλοιπες μορφές ποιητικής σύνταξης πού διακρίνει ό Ντέιβι είναι ή δραματική, ή άντικειμενική, ή μουσική καί ή μαθηματική.

¹³ Άγγελου Σικελιανού, *Γράμματα*, τόμ. Β', ό.π., σ. 249.

περιγράφει μέ πυκνότητα και έκφραστική ακρίβεια τό ποίημα πού μάς άπασχολεί. "Ας δοῦμε όρισμένα μοτίβα πού διασπείρονται κατά μῆκος του, καθορίζοντας τή στόχευσή του: «μυστικά φτερά μου» στην πρώτη στροφή, «σά μέσα της [στην πᾶσαν ὥρα] νά κρύβονταν ό άμέτρητος σκοπός» στη δεύτερη στροφή, «ό ζωντανός παλμός τῆς γῆς πού πλάθει, εἶναι κρυφός» στην τρίτη στροφή. 'Ο ποιητής-μύστης και τό κοσμικό μυστήριο πού κατορθώνει νά μάς άποκαλύψει άποτελεῖ ἄξονα τοῦ σικελιανικοῦ λυρισμοῦ ἤδη από τόν 'Αλαφροΐ-σκιωτο. "Όμως στό νεανικό ἐκεῖνο ἔργο πρωταγωνιστοῦν τό σῶμα και οι αἰσθήσεις τοῦ δημιουργοῦ. Τριάντα χρόνια μετά, στό «Γιατί βαθιά μου δόξασα», τό αἰσθητηριακό πλάτος τῆς περιήγησης ἔχει αντικατασταθεῖ από τό πνευματικό βάθος τῆς υπαρξιακῆς ταύτισης τοῦ ποιητῆ μέ τήν πλάση. Προσέξτε τή συχνότητα μέ τήν ὁποία ἀπαντῶνται στούς δεκαεφτά στίχους τοῦ ποιήματος λέξεις βάθους σηματικές: *βαθιά μου* (στόν τίτλο) – *βαθιά μου* (στόν α' στίχο) – *ἐρίζωσα τό νοῦ μου* – *ἀναπηδᾶ ἡ πηγῆ* – *ἐθύμισα τή σκέψη μου* – *σά μέσα της νά κρύβονταν* – *ἀπ' τά βάθη τ' οὐρανοῦ* – *βαθύτερη τή χτίση θεμελιώνει*. 'Ο ἐσωτερικός μικρόκοσμος τοῦ ποιητῆ και ὁ μακρόκοσμος τῆς πλάσης διεισδύουν ἀκατάπαυστα ὁ ἕνας στόν ἄλλον, μέ ἀποτέλεσμα ὁ δημιουργός νά προβάλλει ὅπως τόν ὁραματίζεται ὁ Σικελιανός: ὡς «ό αὐθεντικός βιολογικός ἐκπρόσωπος τῆς κεντρικῆς ἐνότητας τοῦ ἀνθρώπου μέ τό σύμπαν».¹⁴

Ἡ κατάκτηση αὐτῆς τῆς ἐνότητας εἶναι ἡ ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιά νά πραγματοποιεῖ αὐτό πού ὁ Σικελιανός ἀποκαλεῖ «κύπερτατη βιολογική ἀρχή τοῦ Λυρισμοῦ»: ἡ «ἀρχή τῆς ὑπερβατικότητας», σύμφωνα μέ τήν ὁποία ὁ λυρικός δημιουργός κατορθώνει νά ὑπερβεῖ

τό χρόνο και τόν τόπο ἢ τήν ἀμέσως αἰσθητή πραγματικότητα [...] χωρίς γιά τοῦτο ἡ ψυχῆ του νά χάνει διάλου –ἀπεναντίας– τό συγκεκριμένον ἔδαφος τῆς ἴδιας μέσ στην ἐποχή του θετικῆς εὐθύνης και ἐνεργείας και ἀποστολῆς.¹⁵

Στά πεπερασμένα πλαίσια τοῦ ποιήματός μας ἡ μετάβαση από τήν ἔνωση τοῦ ποιητῆ μέ τό σύμπαν στην ὑπέρβαση τῆς κοσμικῆς πραγματικότητας πραγματοποιεῖται μέ ὑποδειγματική δομική ὀργάνωση.

¹⁴ Βλ., ἐνδεικτικά, Ἄγγελου Σικελιανοῦ, *Πεζός Λόγος*, τόμ. Γ', ἐπιμ. Γ. Π. Σαββίδης, Ἰκαρος, Ἀθήνα 1981, σ. 155, 163.

¹⁵ Στό ἴδιο, σ. 162-63.

νωση: από τό στίχο 1 ὡς τό στίχο 15 διαγράφεται, ὅπως θά δοῦμε, ἕνας πλήρης κύκλος, γιά νά ἀκολουθήσει, στό τελευταῖο δίστιχο, τό σπάσιμο τοῦ κοσμικοῦ κύκλου καί ἡ θριαμβευτική διακήρυξη τῆς ὑπέρβασης:

νά πού, ὅ,τι στάθη ἐφήμερο, σά σύγνεφο ἀναλιώνει,
νά πού κι ὁ μέγας Θάνατος μοῦ γίνηκε ἀδερφός!

Ἡ στενή συνάρτηση ἔνωσης καί ὑπέρβασης τῆς κοσμικῆς πραγματικότητας ὑπογραμμίζεται μέ τήν ἐξαπλή ὁμοιοκαταληξία πού ἐνώνει τίς καταληκτικές λέξεις τῶν δεκατετρασύλλαβων τῶν δύο τελευταίων στροφῶν (πῶς-σκοπός-καρπός-φῶς-κρυφός-ἀδερφός): τήν αἴσθηση τῆς ἠχητικῆς ἀρμονίας ἰσχυροποιοῦν δύο ὁμοηχίες στό ἐσωτερικό τῆς τελευταίας στροφῆς (σεισμός-παλμός). Παρ' ὅλα αὐτά, τό καταληκτήριο δίστιχο κατορθώνει νά αὐτονομηθεῖ ἠχητικά χάρη στό διπλό «νά πού» μέ τό ὁποῖο ἐκφέρονται οἱ στίχοι του, μιά καί, γιά μοναδική φορά στό ποίημα, δύο κύριες προτάσεις διαδέχονται ἡ μία τήν ἄλλη.

Ἄς δοῦμε τώρα πῶς σχηματίζεται ὁ δεκαπεντάστιχος κύκλος στόν ὁποῖο περιγράφεται ἡ ἔνωση ποιητῆ-σύμπαντος. Οἱ στίχοι 1 καί 15, πού τόν ὀρίζουν, περιέχουν καί οἱ δύο: α) τή λέξη «γῆ», β) ἕνα ρῆμα δημιουργίας σημαντικό («δοξάσα», «πλάθει») καί γ) ἕναν αἰτιολογικό σύνδεσμο («γιατί», «τί»).¹⁶ Ὁ ποιητής πού «μέσα του δοξάζει» τή γῆ, «μιλά γιά» (δηλαδή ἐπίσης δοξάζει) τή δημιουργική ἐνέργεια τῆς ἴδιας τῆς γῆς, ἡ ὁποία, ὅπως κι αὐτός, ἀνάως «πλάθει». Ὁ ποιητής, λοιπόν, δημιουργεῖ τή γῆ, ἡ ὁποία δημιουργεῖ τή χτίση»· σέ συντακτικό ἐπίπεδο, ἐξάλλου, τό «γιατί» τῆς δημιουργίας τοῦ λυρικοῦ ποιητῆ συναρτᾶται μέ τό «τί» τῆς κοσμικῆς δημιουργίας. Οἱ τρεῖς ὁμόκεντροι κύκλοι πού σχηματίζονται στούς στίχους αὐτούς (ἡ γῆ βρίσκεται μέσα στόν ποιητή καί ὁ ποιητής μέσα στή χτίση) κατ' οὐσίαν ταυτίζονται, καθῶς ποιητής καί φύση εἶναι ἐκφάνσεις τοῦ πλάθοντος καί πλαθόμενου σύμπαντος, ἐκφραστής τοῦ ὁποίου εἶναι, διαμέσου τοῦ ποιητικοῦ λόγου, ὁ ποιητής. Ὅσο γιά τό

¹⁶ Στήν περίπτωση τοῦ στίχου 15 ἡ αἰτιολογική πρόταση πού εἰσάγει τό «τί» εἶναι ἐγκλιωτισμένη σέ μιά ἐναντιωματική, ἡ ὁποία μέ τή σειρά της ἀνήκει στήν αἰτιολογική μέ τήν ὁποία ξεκινάει ἡ τρίτη στροφή.

κέντρο του δεκαπεντάστιχου κύκλου, που καταλαμβάνει ο στίχος 8, έμπεριέχει τήν ιδιαίτερα προσφιλή στον Σικελιανό λέξη «σκοπός», ή οποία υπογραμμίζει τήν τελεολογία του άτομικού και κοσμικού δημιουργικού γίνεσθαι.

Η κεντρομόλος δύναμη που κυριαρχεί στο πλαίσιο του κύκλου που μόλις περιγράψαμε, ή οποία υπακούει στον κοσμικό νόμο τής βαρύτητας (ο νοῦς ριζώνει, ή πηγή αναπηδά και έπιστρέφει στο χῶμα, ή σκέψη βυθίζεται, ή βροχή πέφτει στή γῆ και στα ἔγκατα του ποιητή), στο τελευταίο δίστιχο παύει να ύφίσταται: τό σύννεφο του εφήμερου διαλύεται, εξαερώνεται, ή ζωή και ο θάνατος συναντώνται, ο κύκλος του χωροχρόνου έχει κοπεϊ.

* * *

Προσπάθησα να δείξω ότι τό «Γιατί βαθιά μου δόξασα» αποτελεί ένα από εκείνα τά ποιήματα του Λυρικού Βίου που ο Δ. Ν. Μαρωνίτης θεωρεί ότι σχηματίζουν «στέρρες μήτρες ήχου και μορφῆς». ¹⁷ Ένω, όμως, όπως παρατηρεί ο μελετητής, οί περισσότερες τέτοιες μήτρες «όταν αδειάσουν από τό ιδεολογικό τους περιεχόμενο δείχνουν ακόμη καλύτερα τήν πολύτιμη ὕλη τους και τή μορφή τους», ¹⁸ στήν περίπτωση του «Γιατί βαθιά μου δόξασα» είναι τό ίδιο τό ιδεολογικό φορτίο που έχει μετατραπεί σε «πολύτιμη» ποιητική ὕλη. Και αυτό γιατί τό βαρυσήμαντο περιεχόμενο του ποιήματος άφενός κρυσταλλώνεται χάρη στήν επίδεξια δομική και συντακτική όργάνωση που περιγράψαμε και άφετέρου εκφράζεται, παρά τούς άφηρημένους όρους-κλειδιά που τό συγκροτούν, μέ λέξεις που του δίνουν από χαρακτήρα: ο νοῦς ριζώνει, όπως τό δέντρο, ή χαρά είναι πηγή, ή σκέψη βυθίζεται, αποκτώντας βάρος και αφή, ή στιγμή λάμπει σαν όπώρα, αποκτώντας χρώμα, σχῆμα, μυρωδιά και γεύση, ο καρπός τής έμπειρίας βρέχει, δροσίζοντας «τά χοϊκά σπλάχνα του ποιητή» και, τέλος, ο θάνατος προσωποποιείται, γίνεται άδερφός. Τό «Γιατί βαθιά μου δόξασα» δέν έχει τίποτα να ζηλέψει από τό «Θαλερό» (1915), τό ίποιο ο Μαρωνίτης αναλύει ως ένα υπόδειγμα «λαμπρῆς μήτρας»

¹⁷ Δ. Ν. Μαρωνίτης, *Η ποίηση του Γιώργου Σεφέρη. Μελέτες και μαθήματα*, Βρυξέλλες, Αθήνα 1984, σ. 87.

¹⁸ Στο ίδιο, σ. 97.

τοῦ σικελιανικοῦ λυρισμοῦ. Ὦντας δύο ποιήματα πολύ διαφορετικά μεταξύ τους (τὸ νεανικό «Θαλερό» περιγράφει μιὰ εὐδαιμονική ἐκδρομή στὴ φύση, ἐνῶ τὸ ὄριμο «Γιατί βαθιά μου δόξασα» ἐξαγγέλλει τίς ἐν γένει προϋποθέσεις τοῦ λυρισμοῦ), εἶναι ἐφάμιλλα ὅσον ἀφορᾷ τὴ δομική ἰσορροπία τῶν μερῶν τους, τὴ μετρική καὶ γενικότερα ἡχητική ἐνορχήστρωσή τους, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐμμεσο τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐκλύουν συγκίνηση: μέσα ἀπὸ τὴν ἀπεικόνιση τοῦ φυσικοῦ τοπίου τὸ πρῶτο,¹⁹ μέσα ἀπὸ τὴν αὐστηρὴ ρητορική του ὀργάνωση τὸ δεύτερο. Τὸ «Γιατί βαθιά μου δόξασα» εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ λίγα ποιήματα ὄχι μόνο τοῦ Σικελιανοῦ ἀλλὰ καὶ τῆς νεοελληνικῆς ποιήσεως ἐν γένει, ὅπου ἡ τέχνη τῆς ρητορικῆς τίθεται τόσο φυσικά στὴν ὑπηρεσία τῆς λυρικῆς συγκίνησης.

¹⁹ Νάσος Βαγενᾶς, *Ὁ ποιητής καὶ ὁ χορευτής*, Κέδρας, Ἀθήνα 1979, σ. 197.

